

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора

Гладуша Віктора Антоновича

на дисертацію

Мартинчук Олени Валеріївни

«Теорія та практика підготовки фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі»,

поданої на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності: 13.00.03 – корекційна педагогіка

Актуальність теми дисертації

Актуальність дослідження проблеми фахової підготовки здобувачів вищої освіти зі спеціальності «Спеціальна освіта» до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі зумовлена соціальним замовленням українського суспільства. Результати наукових розвідок О.В. Мартинчук, експертних оцінок стейкхолдерів, дотичних до впровадження та забезпечення якості інклюзивної освіти, свідчать про нагальну потребу в запровадженні у закладах загальної середньої освіти посади педагога за фахом «Спеціальна освіта», здатного здійснювати ефективний супровід і підтримку дітей з різними особливими освітніми потребами у вітчизняному інклюзивному освітньому середовищі.

Практика втілення концепції Нової української школи свідчить про недостатню відповідність фахової компетентності випускників спеціальності «Спеціальна освіта» вимогам соціального запиту сьогодення.

Аналіз змісту дисертації дає підстави стверджувати, що Олена Валеріївна чітко усвідомлює проблеми підготовки фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі, що зумовило вибір теми дослідження. Результати дослідження упроваджено в освітній процес закладів вищої освіти: Київського університету імені Бориса Грінченка, Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Наукова новизна одержаних результатів

Наукова новизна представленого до захисту дослідження полягає в тому, що *вперше* обґрунтовано та розроблено науково-методичні засади модернізації (осучаснення) професійної підготовки студентів зі спеціальності 016 Спеціальна освіта у закладах вищої освіти України за актуальною та

затребуваною у сучасному українському освітньому просторі професійною кваліфікацією – спеціальний педагог закладів освіти з інклюзивним навчанням; розроблено концепцію підготовки майбутнього спеціального педагога закладу загальної середньої освіти до професійної діяльності в інклюзивному освітньому просторі на основі студентоцентрованого та компетентнісного підходів; обґрунтовано інклюзивну педагогіку як визначальну наукову детермінанту формування компетентності фахівців зі спеціальної освіти у сфері інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами; визначено та обґрунтовано структуру і зміст компонентів готовності майбутніх фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі; окреслено педагогічні умови, що забезпечують формування готовності майбутніх спеціальних педагогів закладів освіти з інклюзивними класами в умовах вищої освіти.

В роботі визначено сутність понять «спеціальний педагог закладу освіти з інклюзивним навчанням», «професійна компетентність спеціального педагога у сфері інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами», «готовність спеціального педагога до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі».

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Науково-понятійний апарат дисертації визначено відповідно до обраної теми, чітко окреслено об'єкт, предмет, мета, завдання, наукова новизна та практичне значення одержаних результатів. Усі компоненти наукового апарату повністю корелюють між собою. Коло завдань є таким, що сприяє розкриттю теми та досягненню мети дослідження.

Висновки відповідають завданням дослідження, достатньо обґрунтовані і базуються на глибокому й усебічному аналізі концептуальних положень розвитку освіти в Україні, наукових положень філософії інклюзивної освіти, професійної підготовки фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі.

Структура дисертації продумана, розглянуті наукові положення вірогідні, що забезпечується теоретико-методологічною обґрунтованістю основних положень, використанням комплексу методів адекватних меті та завданням дослідження.

Експериментальні матеріали дослідження пройшли апробацію на міжнародних, всеукраїнських, міжвузівських, науково-практичних конференціях та конгресах.

Практичне значення одержаних результатів

Практичне значення одержаних результатів дослідження не викликає сумнівів. Слушною є пропозиція щодо запровадження підготовки спеціальних педагогів для закладів загальної середньої освіти з інклюзивною формою навчання (на першому бакалаврському рівні) та координаторів інклюзивного навчання (на другому магістерському рівні).

Теоретичні положення і практичні результати дослідження використані при розробленні освітньо-професійної програми «Логопедія» зі спеціальності 016 Спеціальна освіта з додатковою спеціалізацією «Інклюзивна освіта» та навчального плану для реалізації цієї освітньо-професійної програми; навчально-методичного забезпечення дисциплін «Інклюзивна освіта» (змістових модулів «Освітня інтеграція в сучасному світі» та «Інклюзивна педагогіка»), «Тренінг формування цінностей інклюзивної освіти», «Тренінг формування емоційної культури» та ін. для студентів, які навчаються за спеціальністю 016 Спеціальна освіта.

Отже, результати дисертаційного дослідження є науково-методологічною основою для розроблення та удосконалення освітньо-професійних програм підготовки фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі.

Оцінка змісту та завершеності дисертації

Структура дисертаційної роботи складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (544 найменування, у тому числі – 108 іноземною мовою) та 13 додатків на 124 сторінках. У тексті роботи міститься 28 таблиць, 44 рисунки. Загальний обсяг дисертації складає 589 сторінок, з них основний текст викладено на 407 сторінках.

У *вступі* обґрунтовано актуальність проблеми, науково сформульовано мету, завдання, окреслено об'єкт, предмет, комплекс використаних у роботі дослідницьких методів, розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення і відображено інформацію про апробацію та впровадження результатів дослідження, публікації, структуру та обсяг дисертації.

У *першому розділі* «Детермінанти модернізації системи підготовки фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі» – висвітлено методологічні засади дослідження, цивілізаційні, освітологічні, філософські детермінанти модернізації системи підготовки фахівців зі спеціальної освіти. Розкрито сутність та структуру інклюзивної освіти як соціального явища, зроблено аналіз наявних інклюзивних практик, охарактеризовано підходи щодо підготовки фахівців спеціальної

освіти до роботи в інклюзивному освітньому просторі.

Дослідниця вивчила сучасний стан теорії та практики інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами в Україні та їхній вплив на підготовку фахівців зі спеціальної освіти у системі вищої педагогічної освіти. Завдяки аналізу дисертаційних досліджень висвітлено персональний внесок українських та зарубіжних науковців в розвиток інклюзивної освіти.

Автор наголошує, що розвиток інклюзивної педагогіки розглядається як важлива педагогічна проблема, вирішення якої сприятиме удосконаленню інклюзивної практики.

Окреслено зміст основних видів діяльності спеціального педагога в інклюзивному освітньому просторі.

У *другому розділі* «Теоретико-методологічні засади підготовки фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі» подано аналіз методологічних підходів до фахової підготовки фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі, презентовано компетентнісний підхід до фахової підготовки фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі. Також уточнено сутність понять «компетенції» та «компетентність».

Важливим є те, що дослідниця визначила професійну компетентність спеціального педагога у сфері інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами як інтегральну якість особистості.

Розкрито новітні підходи до підготовки спеціальних педагогів у контексті усталення інклюзивної парадигми в освіті, а на підставі аналізу професійної діяльності вчителів-логопедів, вчителів-дефектологів окреслила зміст основних видів діяльності спеціального педагога в інклюзивному освітньому просторі.

Заслуговує схвалення запропонована О.В. Мартинчук концепція підготовки майбутнього спеціального педагога закладу загальної середньої освіти з інклюзивним навчанням до професійної діяльності в умовах інклюзивного освітнього середовища.

У *третьому розділі* «Готовність майбутнього фахівця зі спеціальної освіти до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі як психолого-педагогічний феномен» – проаналізовано категорію готовності майбутнього фахівця до професійної діяльності як системну інтегральну якість особистості, що формується у процесі фахової підготовки у закладі вищої освіти, структурні компоненти феномену готовності майбутніх педагогів (вчителів початкової школи, вихователів, соціальних педагогів) до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти.

На високому рівні обґрунтовано сутність та зміст кожного структурного компонента готовності фахівця зі спеціальної освіти до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі, критерії та показники визначення рівнів цієї готовності. На основі визначених критеріїв та показників за допомогою обраного та розробленого діагностичного інструментарію виокремлено п'ять рівнів сформованості професійно-особистісного компонента: дуже низький, низький, середній, високий, дуже високий та три рівні сформованості теоретико-когнітивного та практико-діяльнісного компонентів: задовільний, достатній, високий.

Автором здійснено кореляційний аналіз між показниками кожного компонента готовності студентів до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі та між самими компонентами: професійно-особистісним, теоретико-когнітивним та практико-діяльним. З'ясовано, що внутрішньосистемні зв'язки між структурними компонентами готовності характеризуються як помірні та сильні при провідній ролі практико-діяльнісного компонента, результати кореляційного аналізу засвідчили про можливий вплив на особистісно-професійний та теоретико-когнітивний компонент через розвиток практико-діяльнісного компонента готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі, у якого сильні зв'язки з теоретико-когнітивним компонентом та помірні зв'язки з професійно-особистісним компонентом.

Логічним стало те, що діагностика готовності майбутніх фахівців зі спеціальної освіти до організації, координації та впровадження інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами дозволила одержати не лише інформацію для роздумів та подальшого аналізу, але й сприяла розробленню системи підготовки студентів спеціальності 016 Спеціальна освіта до професійної діяльності в умовах інклюзивного освітнього середовища.

У *четвертому розділі* «Система підготовки майбутнього фахівця зі спеціальної освіти до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі» висвітлено спектр педагогічних умов, які, відповідно до передбачення автора дослідження, уможливають якісну підготовку фахівців до організації, координації та впровадження інклюзивного навчання в Україні: розроблення освітньо-професійних програм підготовки здобувачів вищої освіти зі спеціальності 016 Спеціальна освіта, за освітньо-професійною програмою «Спеціальна та інклюзивна освіта» для професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі та створення освітнього середовища професійної підготовки в освітньому просторі закладу вищої освіти.

Також запропоновано напрями реалізації компетентісно-контекстної технології підготовки фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в

інклюзивному освітньому просторі; охарактеризовано змістово-методичне та організаційно-технологічне забезпечення професійної підготовки фахівців в освітньому просторі закладу вищої освіти; окреслено суть знаково-контекстного навчання, реалізованого у процесі експериментальної діяльності та з'ясовано, що забезпечення в освітньому процесі закладу вищої освіти сукупності визначених педагогічних умов уможливить ефективність і результативність процесу професійної підготовки фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі.

Розроблений комплекс критеріїв і показників сформованості компонентів професійної підготовки спеціальних педагогів надав можливість оцінити ефективність системи зазначеної підготовки та зафіксував як професійні, так і особистісні зміни.

Результати теоретико-експериментального пошуку підтвердили, що впровадження в освітній процес вищої школи розробленої моделі системи підготовки фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі забезпечує ефективність підготовки студентів спеціальності 016 Спеціальна освіта до роботи в умовах інклюзивної освіти.

Загальні висновки відображають основні результати дослідження відповідно до його завдань. У роботі правильно оформлено список використаних джерел.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях

Основні положення та результати дослідження висвітлено в 71 науковій праці, зокрема: 2 монографії (1 одноосібна); 2 посібники; 29 одноосібних статей, у тому числі – 6 у періодичних виданнях інших держав; 24 у фахових виданнях України з педагогічних наук, з яких 8 – у виданнях, що включено до міжнародних наукометричних баз; 15 публікацій апробаційного характеру; 2 сертифіковані навчальні курси для студентів; 1 освітня програма і 1 методичні рекомендації до програми для дітей з особливими освітніми потребами; 2 освітньо-професійні програми і 3 робочі навчальні програми для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 016 Спеціальна освіта, освітньо-професійної програми 016.00.01 «Логопедія».

Публікації повністю висвітлюють основні наукові положення дисертації, зокрема ті, які авторка виносить на захист.

Таке представлення результатів наукової роботи є достатнім. Кількість публікацій, обсяг, якість, повнота висвітлення результатів та розкриття змісту дисертації відповідає вимогам щодо докторських дисертацій, поданих на

здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук.

Практики та рекомендації щодо їх можливого використання

Загалом матеріали дослідження можуть бути корисними при підготовці фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі. Ними можуть послуговуватися і науковці, які досліджують аналогічні проблеми.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Автор вважає, що перспективними напрямками цієї проблеми у подальшому є розроблення системи підготовки на другому магістерському рівні координаторів інклюзивного навчання / менеджерів інклюзивної освіти, які зможуть здійснювати експертну оцінку якості інклюзивної освіти та здійснювати педагогічний коучинг зі створення інклюзивного освітнього простору.

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації

Зміст автореферату дисертації дає підстави стверджувати, що за структурою та оформленням він відповідає вимогам, що ставляться ДАК України. Зауважимо, що зміст автореферату та основні положення дисертації є ідентичними.

Дискусійні положення та зауваження

Поданий у дисертації матеріал, його аналіз та інтерпретація не викликають заперечень, разом із тим необхідно зупинитися на окремих зауваженнях та побажаннях щодо його змісту:

1. На нашу думку, дисертанткою наведено не достатньо аргументів щодо використання назви професійної кваліфікації «спеціальний педагог» для позначення фахівця зі спеціальної освіти, здатного працювати в інклюзивному освітньому середовищі.
2. Вважаємо, що окрім визначення значущості характеристики «мотиваційна орієнтація» у контексті інклюзивної освіти, варто було б розкрити суть мотивації як феномену, а також представити ієрархію становлення її структурних компонентів, що посилює б розуміння мотиваційної орієнтації як ключового чинника ефективності інклюзивного процесу.
3. У процесі емпіричного дослідження дисертанткою використано зарубіжну методику «Інструмент професійного розвитку для покращення якості педагогів початкової школи», розроблену міжнародною асоціацією ISSA, яку адаптовано відповідно до контексту дисертаційного дослідження та

українських реалій впровадження інклюзивного навчання. За представленими у дисертаційному дослідженні результатами видно, що Мартинчук О.В. зроблено ґрунтовний внесок у процес моніторингу і оцінки процесу підготовки студентів до роботи в умовах інклюзії, проте не достатньо представлено у роботі параметри, за якими автор дослідження здійснює адаптацію використаного діагностичного інструментарію.

Загальні висновки й оцінка дисертації

Дисертаційне дослідження Мартинчук О.В. «Теорія та практика підготовки фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі» виконано на високому теоретичному та емпіричному рівні, має значне практичне застосування. За актуальністю й змістом, обсягом і якістю оформлення, повнотою викладу теоретичних положень і практичних напрацювань наукова робота відповідає вимогам ДАК МОН України щодо дисертаційних робіт, поданих на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук, зокрема «Порядку присудження наукових ступенів та присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013, що ставляться до докторських дисертацій, а його автор – Мартинчук Олена Валеріївна – заслуговує присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності: 13.00.03 – корекційна педагогіка.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки, управління та адміністрування
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»

Гладуш В. А.